

Римський металевий посуд в черняхівській культурі України: історіографія питання

Софія Сивук

Лаборант 1-ї категорії відділу археології ранніх слов'ян Інституту археології НАН України.

ORCID: 0009-0001-2945-3623, sofiasyvuk@gmail.com

У статті здійснено спробу комплексного аналізу історії вивчення римського металевого посуду з пам'яток черняхівської культури території України. Особливу увагу приділено уточненню термінологічного апарату, виразненню та характеристиці основних етапів накопичення джерельної бази, а також висвітленню специфіки її формування та динаміки накопичення знахідок.

Окрему увагу приділено аналізу хронологічних аспектів, висвітленню історичного контексту та розгляду проблеми функціонального призначення римського металевого посуду у варварському середовищі. Зокрема, на прикладі так званих «князівських» поховань розглянуто особливості формування «питного набору» черняхівської культури. Також у роботі представлено актуальний перелік відомих на сьогодні зразків римського металевого посуду черняхівської культури, які згадуються в роботах українських і зарубіжних дослідників. У висновках проаналізовано сучасний стан вивчення проблеми, визначено основні тенденції розвитку наукових підходів та окреслено перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: римський імпорт, металевий посуд, пізньоримський час, черняхівська культура, історіографія.

Вступ

Римська імперія більший час свого існування у технологічному, соціальному та культурному аспекті займала провідні позиції, демонструючи часто значно вищий рівень організації порівняно з оточуючими її варварськими суспільствами. Як відомо, однією з найвиразніших ознак черняхівської культури є феномен, охарактеризований Петром Третьяковим як «римська вуаль» (Третьяков 1966, с. 10). Ця «вуаль» охоплювала навколишні племена й народи, формуючи систему взаємовідносин між варварським та римським світами. У цьому контексті особливу роль відігравали речі римського виробництва, які не лише забезпечували доступ до престижних матеріальних благ, але виступали каталізатором культурного впливу, стимулюючи зміни в соціальній структурі, побуті та ідеологічних уявленнях місцевого населення. Саме тому вивчення цього питання, на нашу думку, дає змогу краще зрозуміти масштаби й особливості римського впливу на варварське середовище Європи, зокрема її східної частини. Відповідно метою нашого дослідження став комплексний аналіз історії вивчення римського металевого посуду у межах черняхівської культури на території України¹. Одним з основних підсумків дослідження стала спроба виокремлення перспективних напрямів майбутніх досліджень.

Враховуючи історіографічну спрямованість нашої роботи, окремо слід обумовити визначення самого поняття «римський імпорт». Умовно цей термін ми поділяємо на дві складові, кожна з яких має свої змістові особливості. Так, поняттям «римський» прийнято позначати не лише продукцію, виготовлену безпосередньо в Римі або Італії, але й вироби, створені в прикордонних регіонах або васальних територіях, що формально були під адміністративним контролем Риму (провінції). Прикладом можуть служити

малоазійські центри виробництва амфор (Синопа, Гераклея), які не є римськими за походженням і лише адміністративно стали такими з часу завоювання малоазійських територій.

Не менш складним та важливим для нас є трактування терміну «*імпорт*». У широкому сенсі сьогодні під ним розуміють процес торговельного обміну. Проте в умовах античної доби шляхи потрапляння римських речей до варварських середовищ були значно різноманітнішими. Окрім торгівлі, суттєву роль потенційно могли відігравати військові контакти (військова здобич, служба в римських підрозділах), дипломатичні зв'язки (дарунки, субсидії, почесні відзнаки), або ж/та процеси культурної трансформації — «прямої» романізації варварів (Voss, Geisler, Laser 1994, S. 5–8). Відповідно, з огляду на специфіку та дискусійний характер поняття, у межах нашого дослідження до категорії римських імпортів ми відносимо всі предмети римського походження, виявлені на території Барбарікуму. Відштовхуючись від попереднього визначення, під терміном «*римський металевий посуд*» ми розуміємо будь-яку металеву ємність вироблену в межах Римської Імперії, призначену для зберігання, приготування або споживання їжі та напоїв. При цьому, до свого дослідження ми не включали низку наближених за рядом ознак категорій, такі як столові прибори (ложки, вилки, ножі тощо), адже хоч їх призначення і пов'язане з «*ритуалом*» споживання їжі, проте в них відсутні морфологічні якості притаманні для ємностей. Те саме стосується ароматниць або чорнильниць (піксіди), що наділені властивостями ємностей, проте за цільовим призначенням не мають відношення до споживання їжі та напоїв.

Варто додати, в завдання роботи не входить визначення особливостей *культурного контексту* тієї чи іншої знахідки, тому ми в більшості випадків приймаємо таке визначення від

¹ Адміністративні межі дослідження визначені на момент становлення незалежності у межах кордонів 1991 р. та з урахуванням тимчасово окупованих територій.

авторів публікацій. Відповідно, до категорії «металевого посуду черняхівської культури» ми віднесли всі знахідки з пунктів, що були визначені в попередніх роботах в якості пам'яток черняхівського типу.

Етапи формування джерельної бази

Ще на початку XIX ст. на території сучасної України були виявлені перші знахідки металевого посуду римського виробництва. Зокрема і в її лісостеповій частині, яка в пізньоримський час була заселена переважно племенами черняхівської культури. Хоча перші пам'ятки цього типу були відкриті Вікентієм Хвойко де-що пізніше — Ромашки (1899 р.), Черняхів (1900 р.), проте сучасні дослідження дозволяють впевнено ототожнювати їх саме з цими пам'ятками (Брайчевський 1968).

Відтоді минуло понад двісті років, а кількість знахідок у межах ареалу черняхівської культури продовжує невпинно зростати. Відповідно з'явилась необхідність у роботі, що б спробувала цілісно охарактеризувати стан дослідженості цього питання: прослідкувати динаміку створення джерельної бази, методів дослідження металевого посуду та його значення в археологічних та історичних дослідженнях.

В залежності від кількісних показників римського металевого посуду на певний час та обставин отримання ми умовно виділяємо три послідовні етапи.

Перший етап охоплює проміжок з поч. XIX ст. (виявлення першої знахідки) до 1939 р. (початку Другої світової війни).

Так, У 1804 р. селянином під час оранки неподалік с. Жигайлівка (Сумська обл.) було виявлено бронзовий глек (ойнахою) I–II ст. н. е. зі скарбом римських монет того ж часу (Кропоткин 1970, с. 97, № 846). Через 160 років неподалік цього ж місця, а саме на березі р. Боромлі у 1964 р. під час робіт бульдозер «підняв два

срібних глечики», що датуються рубежем IV–V ст. н. е.: перший з чеканними сценами, сюжет яких можливо трактувати за епічною поемою Гомера «Іліада»; другий з інкрустацією рослинного орнаменту (Пуцко 1984).

Неподалік м. Борзна (Чернігівська обл.) у 1872 р. за невідомих обставин було знайдено срібне блюдо з римськими монетами (Кропоткин 1970, с. 88, № 745). Між 1874–1875 рр. під час будівництва бань на Сінному ринку (нині Центральний критий ринок) у м. Києві знайдено бронзове відро/сітулу невизначеного типу наповнену римськими монетами II ст. н. е. Знахідка не збереглася (Кропоткин 1970, с. 95, №820). У 1878 р. неподалік с. Барвинівка/Черниця (Житомирська обл.) під час оранки на «церковному полі» виявлено бронзовий клепааний казанок циліндричної форми із заокругленим дном та валиком по краю, срібне кільце від пряжки IV ст. н. е. та римські монети I–II ст. н. е. (Кропоткин 1970, с. 94, №813).

Бронзовий глечик з високим циліндричним горлом та підставкою, округлим тулубом виявлений у м. Кам'янка-Бузька (Львівська обл.) в 1895 р. (Кропоткин 1970, с. 96, №836). На поселенні черняхівської культури с. Неслухів (?) (Львівська обл.) виявлено бронзову сковорідку з плоским дном, прямими вінцями та горизонтальною ручкою (не пізніше 1912 р.) (Кропоткин 1970, с. 96, №837). В околицях неподалік цього ж місця вже у 1946 р. під час досліджень М. Смішка було знайдено фрагмент відігнутого вінця бронзової ємності (посудини?) (Кропоткин 1970, с. 96, № 838).

Варто додати, через обмежену інформацію щодо супутніх знахідок та практично повну відсутність точних прив'язок предметів їх належності до конкретних культур залишається проблемною. Проте, згадані вище знахідки фахівцями, зокрема, Владиславом Кропоткіним та Борисом Магомедовим, за певними ознаками були пов'язані з пам'ятками черняхівського типу (Кропоткин 1970; Магомедов 2010).

У 1925/1927 р. Густавом Брилінгом під час дослідження могильника черняхівської культури в с. Черепашинці (Вінницька обл.), в одному з тілопокладень виявлено бронзовий казанок (тип Еггерс / 63²). Точний склад поховального інвентарю як і конструктивні особливості могили залишилися невідомими, а знахідка вважається загубленою (Левада 2003).

Власне першою знахідкою римського металевих посуду з достатнім археологічним контекстом можна вважати поховання неподалік с. Рудка (Тернопільська обл.), що виявлено в 1936 р. під час будівництва дороги (рис. 1). Пам'ятку оглянув та дослідив А. Цинкаловський.³ До складу інвентарю трупопокладення входили: керамічний посуд — глек, шість мисок, ваза; вироби зі скла — кубок та гральні жетони; вироби зі срібла: ніж, фібула, дві шпори; бронзовий посуд — миска (тип Еггерс / 82) та казанок (тип Еггерс / 62) (Petersen 1941; Кухаренко 1980; Kokowski 2001).

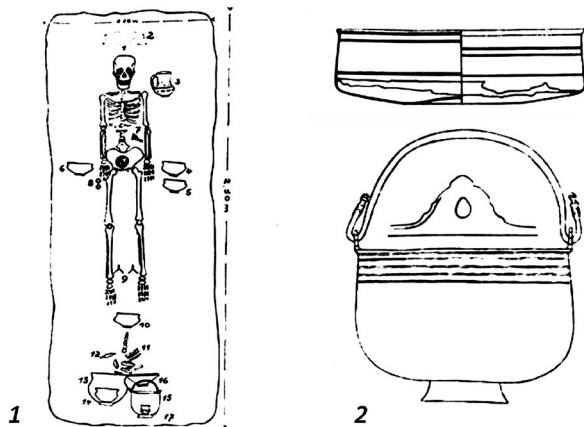

Рис. 1. Поховання біля с. Рудка (Тернопільська обл.): 1 — ескіз поховання за А. Цинкаловським; 2 — знахідки бронзового римського посуду — миска (тип Еггерс / 82) та казанок (тип Еггерс / 62) (за: Petersen 1941).

Fig. 1. Burial near the village of Rudka (Ternopil region): 1 — sketch of the burial by A. Tsynkalovsky; 2 — finds of bronze Roman vessels — a bowl (type Eggers / 82) and a cauldron (type Eggers / 62) (after: Petersen 1941).

У місті Шумську, ймовірно не пізніше 1937 р., було знайдено бронзову ємність (посудину?) римської (?) роботи (Кропоткин 1970, с. 97, № 848; Магомедов 2003, с. 179).

Другий етап накопичення джерельної бази питання охоплює часовий проміжок 1939–2011 рр. Так, в культурному шарі Косанівського могильника (Вінницька обл.) під час досліджень Віктора Петрова та Надії Кравченко в 1963 р. знайдений фрагмент ручки від казанка у вигляді «лебединої голівки» (можливо тип Еггерс / 63) (Кропоткин 1967, № 1269; Кравченко 1987, с. 114; Магомедов 2003, с. 179). Під час будівельних робіт у 1975 р. неподалік с. Думанів (Хмельницька обл.) виявлено бронзовий казанок (тип Еггерс / 63). Знахідку було передано спочатку до Кам'янець-Подільського державний педагогічного інституту (на сьогодні Кам'янець-Подільського Національного університету ім. І. Огієнка), а згодом до Кам'янець-Подільського державного музею — заповідника (Магомедов 2003, с. 179; Петраускас, Надвірняк, Погорілець 2023, с. 36).

Римський металевий посуд у 1970–80-х рр. був виявлений Ігорем Геретою під час розкопок могильника Чернелів-Руський (Тернопільська обл.). Так, у похованні 41 знайдено бронзовий паяний одноручний глечик (прямі аналогії не відомі). Серед іншого інвентарю трупопокладення: керамічний ліпний посуд — горщик та миска; деталі костюму та прикрас — бронзова фібула та численні намиста. Комплекс був датований дослідником кінцем III ст. н. е (Герета 1976; Герета 1989, с. 289). В похованні 265, був знайдений фрагмент вінця металевої посудини (типологічно не визначений). Серед супровідного інвентарю: керамічний посуд — мископодібна посудина, миски, горщик; прикраси/предмети костюму — три срібні фібули, чотири відрцеподібні підвіски, три бронзові пряжки; п'ять бронзових (?) вістрь дротиків;

2 Типологічне визначення металевих посуду подається за: Eggers 1951.

3 На той час волонтер Державного археологічного музею у м. Варшаві, де зараз і зберігаються матеріали з поховання.

тришаровий гребінь; бронзова голка; кам'яний брусик; скляний кубок; пластинка-окуття від дерев'яної шкатулки/посудини (?); бронзовий цвях; ауреус Марції Отацилії Севери (244–249 рр.). За складом інвентарю вважається, що поховання відноситься до групи «князівських поховань». На це також вказують і конструктивні особливості могили, яка, окрім великих розмірів, містила знахідки каменю (пісковіку), що міг входити до конструкції поховальної споруди (Герета 1994; Гопкало, Тиліщак 2010, с. 80–81; Герета 2013). З культурного шару могильника також походить вінця бронзової тонкостінної металеві посудини невеликого розміру (можливо кубку?) (Гопкало, Тиліщак 2010, с. 81; Герета 2013, с. 104).

Під час досліджень Б. Магомедова 1988–1989 рр. на поселенні Велика Снітинка 2 виявлено фрагменти бронзової посудини з заклепками (клепаний казанок?) (Магомедов 1992, с. 104; Магомедов 2010, с. 180).

На могильнику Петриківці 1 дослідженнями Б. Магомедова та М. Левади 1992–1993 рр. виявлено ручку від бронзового казанка (можливо тип Еггерс / 63) (Магомедов, Левада 1993, с. 80; Магомедов 2010, с. 179).

На початку 2000-х р. неподалік с. Великий Жванчик (Хмельницька обл.) виявлено латунний казанок (тип Еггерс / 63) (Петраускас, Надвірняк, Погорілець 2023, с. 26). Приблизно в цей же час, такий же казанок знайдено в районі с. Сковорідки (Хмельницька обл.) (Петраускас, Надвірняк, Погорілець 2023, с. 56). Знахідки було передано спочатку до Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, а згодом до ДІКЗ «Межибіж».

Не можна оминути увагою, що саме в 1960-х роках було здійснено важливі археологічні відкриття на могильнику Ханська-Лутерія. Ця пам'ятка розташована на території сучасної Молдови й формально не входить до визначених меж нашого дослідження. Проте вона

становить винятковий інтерес, адже є одним із небагатьох відомих на сьогодні випадків, коли римський металевий посуд було виявлено під час систематичних наукових розкопок. На нашу думку, значимість об'єкта полягає у тому, що наразі це єдиний пункт черняхівської культури на захід від Дністра, де зафіксовано таку категорію знахідок. Додаткову особливість становить і моноритуальний характер могильника, який складається виключно з тілоспальнь. Особливої уваги в межах нашого дослідження заслуговують поховання № 12 та № 14 (рис. 2) (останнє є частиною об'єднаного комплексу з похованням № 13), які М. Левада класифікував як парні (Levada 2018, S. 185). Так, у похованні № 12 було виявлено два фрагменти ручок імпортного бронзового посуду, ймовірно, казанка або сітули. Серед інших знахідок — уламки гончарного посуду та фрагменти деревного вугілля. Поховання № 14 дало матеріали у вигляді фрагментів ручок, стінок і обідків бронзових посудин, ймовірно від казанка чи тазу (типів Еггерс / 55–65), що зазнали деформації та обпалення. Супровідні знахідки включають деревне вугілля (Никулице, Рикман 1973; Levada 2018).

Починаючи з 2011 р. ми виділяємо *третій етап накопичення джерельної бази*, який триває по сьогоднішній день та визначається як період «аномального» збільшення кількості надходжень металевих посуду до музеїв та інших державних фондів України. Далі подаємо стислий список пунктів та знахідок, що походять з пам'яток черняхівської культури у хронологічній послідовності:

2011 р. — Баламутівка-Брід (Хмельницька область) *комплекс 1*: латунний казанок (тип Еггерс / 63); *комплекс 2*: латунний казанок (тип Еггерс / 63).

2014 р. — **1)** Хмельницький р-н. (кол. Козятинський р-н, Вінницька обл.): латунний казанок (тип Еггерс / 63), бронзова посудина невизначеного типу — ручка.

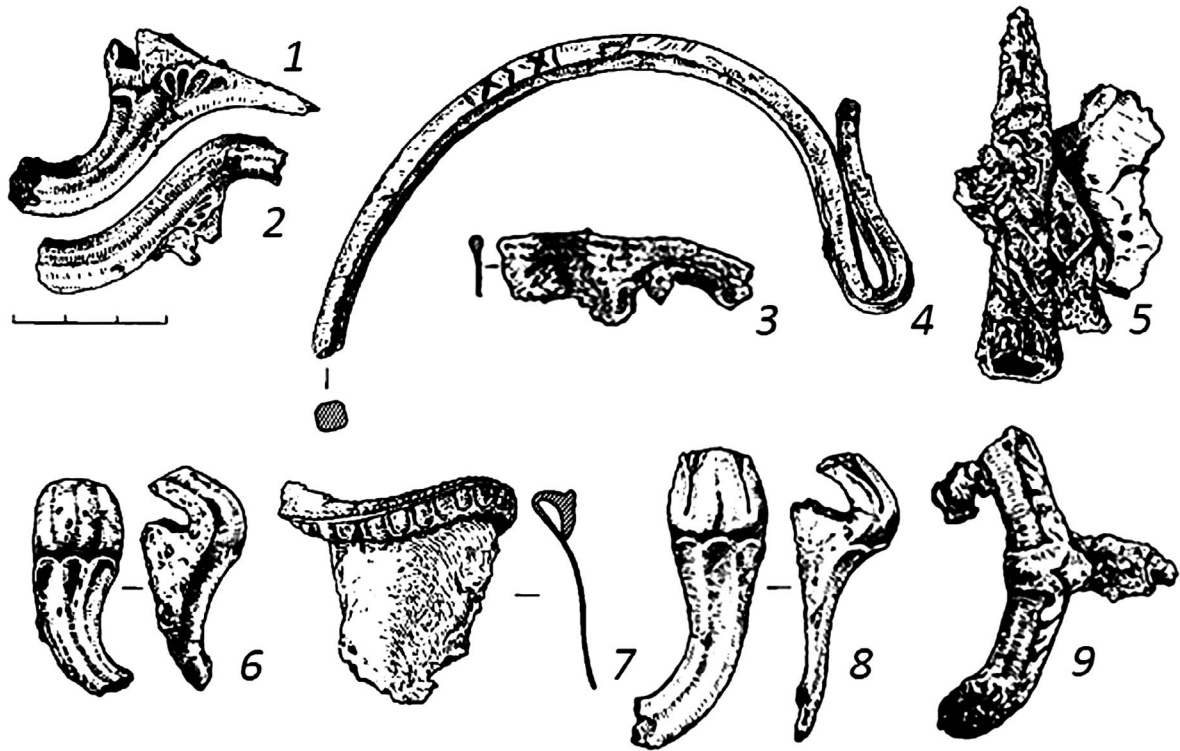

Рис. 2. Знахідки металевого посуду могильника Ханського-Лутерія: 1, 2 — поховання №12; 3–9 — поховання №14 (за: Никулице, Рикман 1973).

Fig. 2. Finds of metal utensils from the Khanska-Luteriya burial ground: 1, 2 — burial No. 12; 3–9 — burial No. 14 (after: Nykulitse, Rykman 1973).

2) Шумівці (Хмельницька обл.): фрагменти ручки від бронзового казанка (можливо тип Еггерс /63), бронзовий таз (?) — уламки верхньої частини та денця (можливо тип Еггерс /78), бронзова посудина — дві ручки з листоподібними атташами (можливо тип Еггерс /78).

2015 р. — 1) Білопілья (Вінницька обл.): бронзовий казанок (тип Еггерс /61), бронзова миска (типи Еггерс /81–82).

2) Городниця (Тернопільська обл.): латунний казанок (тип Еггерс /63), цідилка/ківш із бронзи (можливо типи Еггерс /160–161), бронзова посудина (можливо типи Еггерс /77–78) та ще дві бронзові посудини невизначених типів.

3) Селище (Вінницька обл.) комплекс 1: цідилка з металу жовтого кольору — латунь (?) (тип

Еггерс /161), атташ листоподібний від бронзової посудини; комплекс 2: бронзовий казанок — уламок дужки (тип Еггерс /63), бронзовий казанок — уламок дужки із закінченням (тип Еггерс /58).

4) Слобідка-Шелехівська (Хмельницька обл.): бронзовий казанок (тип Еггерс /63), бронзовий казанок — фрагмент нижньої частини (тип Еггерс /63), бронзовий казанок — уламки ручки (тип Еггерс /63), бронзовий казанок — уламки ручки (можливо тип Еггерс /63), бронзовий казанок — уламки ручки (можливо тип Еггерс /63), бронзова посудина — уламок денця миски або казанка, бронзова посудина — стінка, бронзовий ківшик — уламок ручки (можливо тип Еггерс /140; тип Біннерт /28⁴), бронзова посудина (миска?) — уламок атташу та вінець (типи Еггерс /87; 89).

4 Типологічне визначення металевого посуду подається за: Bienert 2007

2016 р. — **1)** Хмельницький р-н. (кол. Деражнський р-н., Хмельницька обл.): бронзовий казанок (тип Еггерс /63), бронзова посудина (типи Еггерс /77–78).

2) Житомирська обл.: бронзовий казанок (тип Еггерс /63), бронзова посудина з атташами — таз (?), бронзова посудина — уламок дужки (ручка від таза або казанка?).

2017 р. — **1)** Саврань (Одеська обл.) *комплекс 1*: латунний казанок (тип Еггерс /63); *комплекс 2*: фрагменти бронзових посудин «з ручкою», уламки цідилки.

2018 р. — **1)** Побережне 1а (Вінницька обл.) *поховання 1*: казанок бронзовий (тип Еггерс /63).

2019 р. — **1)** Ставниця (Хмельницька обл.): казанок бронзовий (тип Еггерс /63).

2) Вернигородок (Вінницька обл.): казанок бронзовий (тип Еггерс /63), цідилка бронзова, ківшик або цідилка (можливо тип Еггерс /161), миска/тазик — атташ бронзовий (можливо тип Еггерс /77–78).

3) Журавка 2 (Черкаської обл.): казанок? (можливо тип Еггерс /63), дужка від казанка/ -ів (можливо тип/-и Еггерс /63), посудина бронзова — таз або сітула.

2020 р. — **1)** Лебедин (Черкаська обл.): казанок бронзовий (тип Еггерс /63) (Петраускас, Надвірняк, Погорілець 2023).

На основі викладеної вище історії формування джерельної бази знахідок металевих римського посуду на черняхівських пам'ятках ми спробували з'ясувати характер приросту їх кількості відповідно до виділених етапів накопичення джерельної бази. Так, з відомих на сьогодні 67 посудин на перші два етапи припадає близько 16,4% (11 од.) на кожен, в той час на третій 67,1% (на сьогодні загальна кількість 45 од.). Разом із зростанням кількості знахідок відповідно

зросла і кількість відомих пам'яток (на сьогодні це 31 пам'ятка) (рис. 3): на перший етап припадає 29% (9), на другий — 22,5 % (7), третій — 48,3% (15 пам'яток). Як бачимо загальна кількість пунктів з наявністю металевих посуду на черняхівських пам'ятках, що відкриті під час третього етапу накопичення джерельної бази на сьогодні практично співставна з сумою попередніх двох.

Для кожної із запропонованих фаз формування джерельної бази притаманні свої особливості щодо якості археологічного контексту. Так, на першому етапі ми фіксуємо лише *короткі повідомлення* з досить умовною локалізацією старожитностей і в більшості випадків без будь-якої інформації щодо контексту. Інформація обмежується в кращому випадку згадкою пункту, де знайдені речі, коротким зауваженням про умови знахідки — «під час оранки», «передали», «знайшли» тощо. Дещо більше уваги приділялося опису власне самим речам, що є зрозумілим оскільки «знання» з археології на той час обмежувалися збиранням антикварних речей. На другому етапі *банк формується вже з документованим археологічним контекстом*, що стало можливим, перш за все, завдяки системним археологічним дослідженням. Тож численні знахідки римського металевих посуду тепер мають конкретні визначення: територіальні, культурно-хронологічні, типів пам'яток (поселення, могильник, скарб тощо), склад супутніх знахідок. Це дозволяє вже формувати отримані джерела в групи за контекстом походження: випадкові знахідки, закритий або умовно закритий комплекс. На третьому етапі використовуються більш точні системи локалізації знахідок, уточнені хронологічні та типологічні показники. Для частини металевих виробів проведені спектральні аналізи тощо. Слід враховувати, що більшість знахідок отриманих під час третього етапу є випадковими і, як правило, виявлені «копачами», що створює низку проблем при подальших дослідженнях (Петраускас, Гопкало, Горбаненко 2016, с. 8–10).

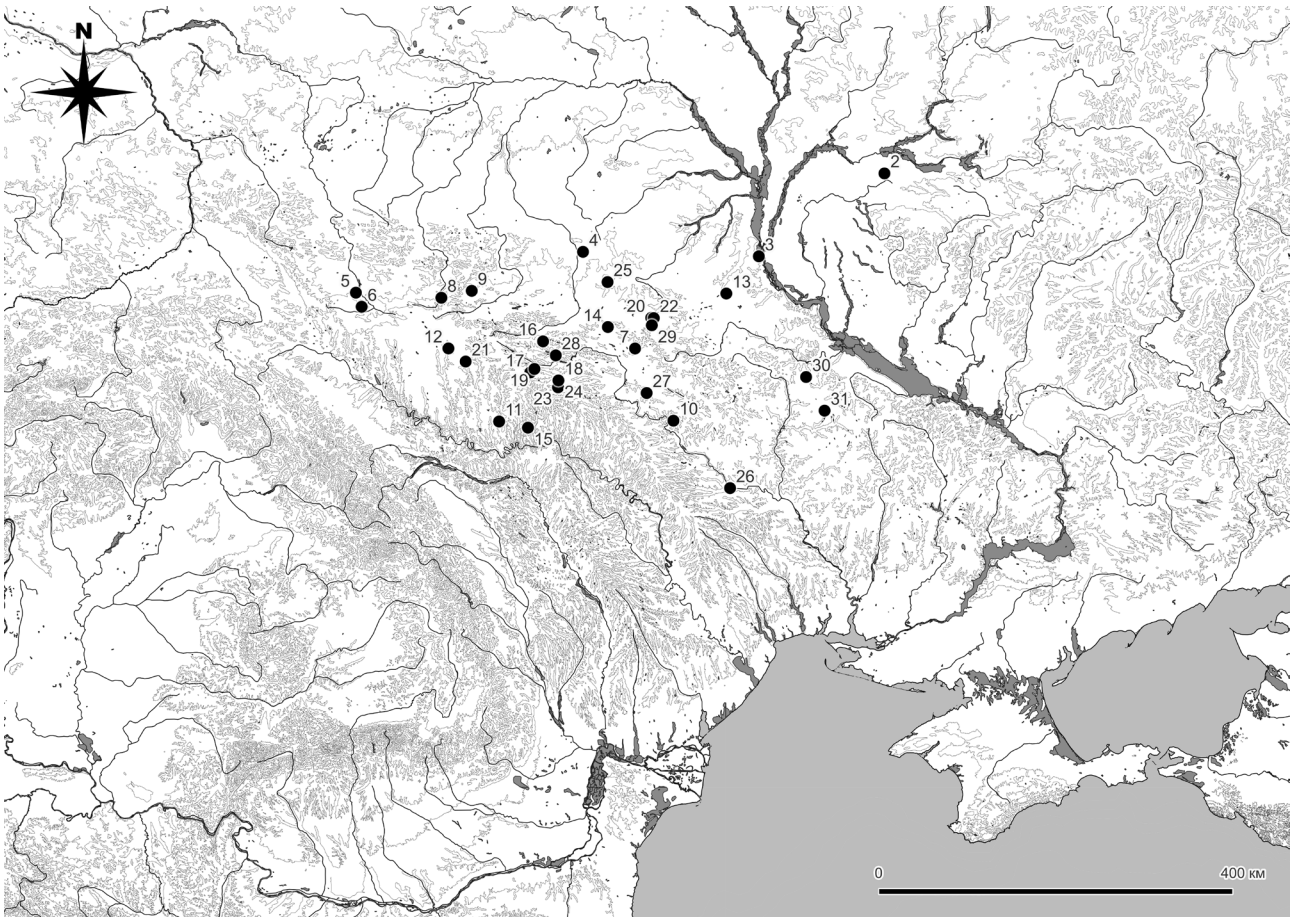

Рис. 3. Карта черняхівських пам'яток з римським металевим посудом території України: 1 – Жигайлівка; 2 – Борзна; 3 – Київ; 4 – Черниці/Барвинівка; 5 – Кам'янка-Бузька; 6 – Неслухів; 7 – Черепашинці; 8 – Рудка; 9 – Шумськ; 10 – Косанове; 11 – Думанів; 12 – Чернелів-Руський; 13 – Велика Снітинка 2; 14 – Петриківці 1; 15 – Великий Жванчик; 16 – Сквородки; 17 – Баламутівка-Брід, комплекс 1 та 2; 18 – Хмельницький р-н. (кол. Дерезнянський р-н); 19 – Шумівці; 20 – Білопілля; 21 – Городниця; 22 – Селище, комплекс 1 та 2; 23 – Слобідка-Шелехівська; 24 – Хмельницький р-н. (кол. Дерезнянський р-н); 25 – Житомирська обл.; 26 – Саврань; 27 – Побережне 1а; 28 – Ставниця; 29 – Вернігородок; 30 – Журавка 2; 31 – Лебедин.

Fig. 3. Map of Chernyakhiv sites with Roman metal utensils in Ukraine: 1 – Zhygaylivka; 2 – Borzna; 3 – Kyiv; 4 – Chernytisia/Barvynivka; 5 – Kam'yanka-Buzka; 6 – Nesluhiv; 7 – Cherepashyntsi; 8 – Rudka; 9 – Shumsk; 10 – Kosanove; 11 – Dumaniv; 12 – Cherneliv-Rusky; 13 – Velyka Snitynka 2; 14 – Petrykivtsi 1; 15 – Velyka Zhvanchyk; 16 – Skovorodky; 17 – Balamutivka-Brid, complex 1 and 2; 18 – Khmelnytskyi district (formerly Derezhnyanskyi district); 19 – Shumyvtsi; 20 – Bilopillya; 21 – Gorodnytsia; 22 – Selyshche, complex 1 and 2; 23 – Slobidka-Shelekhivska; 24 – Khmelnytskyi district (formerly Derezhnyanskyi district); 25 – Zhytomyr region; 26 – Savran; 27 – Poberezhne 1a; 28 – Stavnysia; 29 – Vernyhorodok; 30 – Zhuravka 2; 31 – Lebedyn.

В процесі формування джерельної бази римського металевих посуду на пам'ятках черняхівської культури важливими є узагальнюючі праці-каталоги, що систематизували римський/пізньоантичний імпорт та актуалізували окремі питання його вивчення. Першими такими великими працями, стали дві роботи В. Кропоткіна: «Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии нашей эры» (1967) та «Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н. э. – V в. н. э.)» (1970). В основу

досліджень були покладені знахідки римського імпорту зі всіх територій колишнього СРСР, серед яких Україна займала особливе місце. Самі праці є досить схожими між собою і різняться лише в хронологічних рамках, адже друга робота присвячена виключно римським знахідкам. До каталогу ввійшли речі римського виробництва (з металу, скла, дорогоцінного каміння, глини тощо), як з пізньоантичних центрів Північного Причорномор'я, так і варварських пам'яток. Серед останніх вагома

частина належала саме пам'яткам черняхівської культури. Призначення каталогу, на думку автора, полягало в зборі, систематизації та типологізації римських імпортованих територій СРСР.

Римський металевий посуд В. Кропоткін класифікував за двома ознаками: матеріал (срібло, бронза) та цільове призначення (столовий, кухонний, туалетний та посуд культового значення). В свою чергу срібний посуд був поділений на дві категорії:

- столовий посуд (чаші, канфари, кубки, тарілки, блюда /полумисок, вази, лутерії, аски, казанки, амфори, ківші, глечики, фляги, цідилки);
- туалетний посуд (піксіди).

Бронзовий посуд на чотири:

- столовий посуд (амфори, ойнахої, кувшини, миски, блюда, чашки та кілики, вази, кратери, аски, кубки, тази, сітули, ківші, черпаки та цідилки, невизначений посуд);
- кухонний посуд (сковорідки, казани та казанки);
- посуд культового значення (патери, фігурний посуд);
- посуд туалетного призначення (піксіди, флакони) (Кропоткін 1970, с. 21–27).

В роботі 1970 року для визначення окремих типів металевих посудів залучено розробки західноєвропейських дослідників, зокрема Ханса Юргена Еггерса. Це було важливо, оскільки розроблена німецьким дослідником схема створювала загальноєвропейську типологію римських імпортованих в європейському Барбарікумі, визначала їх хронологію (відносну та абсолютну) та надавала можливість цілісно розглядати римо-варварські відносини на прикладі імпорту. Тим самим, знахідки зі східної половини європейського Барбарікуму долучалися до єдиної методичної системи вивчення археологічних джерел та, відповідно, відновлення об'єктивних

історичних процесів, що відбувалися тут в часи «римських впливів».

Варто додати, що, не звертаючи уваги на цілісність та системність підходу вченого, ці дві праці є дещо застарілими, адже з моменту їх виходу відбулося значне розширення джерелознавчої бази та вдосконалення методів дослідження. Окрім цього певним недоліком згаданих робіт є відсутність трактування ролі, призначення та цінності цієї категорії виробів у варварському середовищі, а також пояснень основ формування запропонованої класифікації, яка практично не знайшла подальшого використання в працях інших дослідників. В свою чергу, що важливо для нашої роботи, згадана кваліфікаційна схема не до кінця відображає особливості римського металевих посудів на черняхівських пам'ятках, так як спирається на більш ширші територіальні межі (за нашими підрахунками лише 9 зі 138 посудин пов'язані з пам'ятками черняхівського типу). Проте, цінність цих робіт, в якості базових каталогів знахідок металевих посудів залишається актуальною і до сьогодні.

Праця В. Кропоткіна досить довго лишалась єдиною концентрованою збіркою римського металевих посудів для пам'яток черняхівської культури. Лише в 2010 р. виходить стаття Б. Магомедов, яка безпосередньо присвячена знахідкам предметів римських виробів з металу на черняхівських пам'ятках України (Магомедов 2010, с. 174–182). На відміну від праці московського дослідника, дана робота містила окремий каталог присвячений виключно пам'яткам черняхівської культури, який включав на той час — 51 знахідку з 36 пунктів, 12 з яких безпосередньо відносяться до категорії римського металевих посудів. Окрім того, автором було проаналізовано особливості старожитностей, можливі шляхи їхнього надходження до варварського середовища та запропоновано їх хронологічну інтерпретацію.

Новим етапом в створенні збірок металевих посуду на пам'ятках черняхівської культури стала монографія Олега Петраускаса, Олександра Надвірняка та Олега Погорільця: «Казанки типу Хеммоор з території України (каталог)» (2023). В роботі суттєво розширена джерельна база, надана систематизація всіх відомих бронзових казанків типу Хеммоор (зафіксовано 40 пам'ятки та 54 казанки, з яких 26 впевнено пов'язані з пам'ятками черняхівського типу). Крім того, подано інформацію і про інші знахідки металевих посуду, які входили до складу колекцій із казанками. За нашими підрахунками, йдеться приблизно про 77 одиниць металевих посуду інших категорій, з яких 27 впевнено можна пов'язати з пам'ятками черняхівського типу.⁵ Важливо зазначити, що в цій роботі вперше для окремих різновидів римського металевих посуду, виявлених на території України, було проведено спектральний аналіз складу металу. Надано вичерпну та систематизовану інформацію про морфологічні та метричні характеристики як казанків, так і інших предметів римського металевих посуду. Також у роботі здійснено прив'язку знайодок казанків та супутнього матеріалу з лісостепої зони України до пам'яток черняхівської культури. Що стосується джерельної бази каталогу, то пам'ятки з казанками структуровані за контекстом виявлення та поділені на чотири групи:

Перша — знахідки з документованим археологічним контекстом («закриті комплекси»);

Друга — казанки, що надійшли до музейних фондів разом із супровідними речами, що вірогідно належать до одного комплексу («колекції» або «умовно закриті комплекси»);

Третя — випадкові знахідки без надійної археологічної інформації;

Четверта — «віртуальні» знахідки, дані про які отримано з інтернет-аукціонів (Петраускас, Надвірняк, Погорілець 2023, с. 16–17).

Римський металевий посуд як джерело в археологічних та історичних дослідженнях

1. Хронологічний аспект

Важливим є питання хронології римського металевих посуду в черняхівському середовищі. Цю проблему, серед фахівців прийнято розділити на дві складові:

- час виготовлення посудин;
- час їх функціонування в побуті варварів (огляд проблеми та літературу див.: Petrauskas, Didenko 2022, S. 161–162).

Варто додати, що окремих цілісних досліджень по цій темі в українській історіографії немає, проте можливо зустріти роботи, що тісно пов'язані з уточненням певних хронологічних рамок дотичних напрямів. Варто зазначити, що в більшості робіт, присвячених металевому посуду черняхівського типу пам'яток як аксіома сприймається саме останнє — тобто час побутування посуду у варварів.

У хронологічній схемі черняхівської культури, запропонованій Є. Гороховським, казанки типу Хеммоор віднесено до «бережанської фази» (остання третина III — перша третина IV ст. н. е., або приблизно 270–330 рр.). (Гороховський 1988). Його праця стала першим визначенням хронології римського металевих посуду черняхівської культури відповідно до фаз відносної хронології європейського Барбарікуму.

На думку А. Коковського, відра типу Val (або тип Еггерс/63) могли потрапити за межі римської провінції Паннонія до варварського

⁵ Слід враховувати, що переважна більшість знайодок наведених в збірці не мають чіткого археологічного контексту, оскільки були знайдені нелегальними пошуковцями і різними шляхами потрапили до державних фондів України.

середовища і, зокрема на пам'ятки черняхівської культури, впродовж періоду C_{1b} – C_2 (Kokowski 2004).

Б. Магомедов вважає, що основний масив римських знахідок з металу синхронізується з раннім періодом черняхівської культури або ступенями C_{1b} – C_2 схеми відносної хронології центральної Європи (бл. 230–330 рр.)⁶, в той час як на наступних етапах їх кількість значно падає (Магомедов 2003, с. 177–178).

На підставі досліджень казанків типу Netmoor, виявлених на території України, О. Петраускас припускає можливість їх побутування у варварському середовищі в період з кінця II до початку IV ст. Найбільш обґрунтований час їх існування на думку вченого в черняхівському середовищі слід обмежити ступенями C_2 та початком C_3 , тобто середина III — початок IV ст. (Petrauskas 2021).

2. Історичний аспект

Одним із центральних питань стала проблема трактування способів потрапляння металевого посуду, і загалом римського імпорту, у варварське середовище. В літературі існує кілька основних припущень, або факторів які спричинили потрапляння цих речей в варварське середовище: військовий (здобич, служба в підрозділах римської армії); дипломатичний (дарунки, субсидії, пам'ятні сувеніри/відзнаки), торговий (обмін); «пряма» романізація варварів. Розглянемо детальніше це питання у розрізі української історіографії.

Так Б. Магомедов припускає, що наявність металевого посуду на черняхівських пам'ятках може бути тісно пов'язана з отриманням дарунків від римської адміністрації і/або військовими кампаніями, після яких предмети римського походження могли потрапити у варварське середовище в якості здобичі.

Особливу роль дослідник вбачає в «скіфських війнах», коли на його думку готи після пограбування провінцій могли принести посуд у місця свого постійного проживання в Барбарікумі. Можливість потрапляння римського металевого посуду до пам'яток черняхівської культури торговим шляхом дослідник вважає мало вірогідним (Магомедов 2010; Магомедов 2001, с. 64).

На думку О. Гопкало та О. Милашевського наявність металевого посуду в ареалі черняхівської культури може бути тісно пов'язана з поступовим процесом «прямої» романізації варварів. Одним з проявів цього вчені вважають звичай використання «кам'яних плит» в похованнях раннього етапу культури, який на їх думку має провінційно-римське походження. Важливим доказом цього дослідники вважають і велику кількість римського імпорту. Відповідно масові знахідки римських казанків, що співвідносяться з наступним хронологічним етапом можуть відобразити «/.../продовження процесу романізації в результаті безпосередньої участі вихідців із римських провінцій у соціально-політичному житті варварських конфедерацій» (переклад — Авт.) [Гопкало, Милашевський 2017, с. 45].

О. Петраускас не виключає можливість потрапляння римського металевого посуду на пам'ятки черняхівського типу через перебування варварів у допоміжних підрозділах римської армії дунайських провінцій. (Petrauskas, Didenko 2022; Petrauskas, Syvolap 2022).

3. Проблема функціонального призначення (на прикладі концепції «питного набору»)

Значне місце у трактуванні контексту металевого посуду варварської археології пізньоримського часу займає феномен «питного набору». Це питання неодноразово висвітлювалось як у закордонній, так і українській історіографії.

⁶ Eggers 1955, S. 196–244.

Основним джерелом для його з'ясування стала особлива група поховань пізньоримського часу типу «Хаслбен-Лейна-Сакрау» або «князівські поховання», що поширені у Центральній та Північній Європі. До основних ознак таких поховань відносять особливості конструкції могили; наявність речей, що характеризують соціальний статус (остроги, вістря списів, ювелірні вироби та ін.); велика кількість римських імпортів тощо. Серед останніх окрему роль відіграють предмети, які, на думку більшості дослідників, пов'язані з ритуалом споживання алкогольних напоїв (вина, пива). Так, до потенційного «питного набору» могли входити: бронзовий казанок, таз, черпак, цідилка, дерев'яне відерце, скляна або металева чаша чи кубок (Bettmann 2014, S. 188, Abb 7).

Ці поховання вчені в основному пов'язують з захороненнями представників варварської «політичної та військової» верхівки характеризуючи терміном «князівські поховання» (Магомедов 2003; Магомедов 1997, с. 83; Щепаченко 2024, с. 199). В контексті черняхівської культури питання «князівських поховань» та місце/вагомість «питного набору» в таких комплексах розглядалось неодноразово різними вченими (Ф. Бірбрауер, Е. Симонович, Б. Магомедов, О. Гопкало, К. Варачова та ін.).

Ф. Бірбрауер черняхівські поховання князівського рангу порівнював та тісно пов'язував із центральноєвропейською традицією. Він, слідом за В. Шлютером, розділив їх на дві категорії: «Іа» (поховання вищого прошарку знаті) та «Ів» (поховання нижчого прошарку знаті). До рис, що мали б відрізняти такі поховання, він відносить особливості конструкції могили, навколишню топографію та, погоджуючись з М. Гебуром, певні особливості матеріальної культури, а саме наявність: 1) виробів із золота; 2) предметів із срібла; 3) речей, що належать до римського імпорту; 4) понад десяти речей в одному похованні. Додамо, що на думку дослідника, могили категорії «Ів» обов'язково мають містити таку кількість інвентарю, а також

принаймні один з трьох інших критеріїв. Також окремі зауваження в його роботі стосуються питань наявності в поховальному інвентарі наборів для вживання напоїв та їжі, як одних з центральних ознак вищого соціального рангу (Bierbrauer 1989, p. 46).

В свою чергу Б. Магомедов зауважив певні недоліки теорії Ф. Бірбрауера. Зокрема ним відзначено, що в черняхівських похованнях досить рідко зустрічаються речі виготовлені із золота та металевий посуд, а у похованнях західної орієнтації простежується досить мала або ж повна відсутність інвентаря. Загалом супровідний матеріал із князівських поховань черняхівської культури сильно відрізняється від європейських зразків, тому дослідник схиляється до думки щодо заміни надто дорогоцінних предметів на більш дешеві аналоги: «Масовий попит на так званий «розкішний» застільний посуд задовольнявся за рахунок місцевих гончарних виробів, що часто імітують скляні келихи, металеві глечики та дерев'яні відра. Черняхівські вази з трьома ручками замінюють, мабуть, бронзові тази з римських сервізів для вина» (Магомедов 2003, с. 85).

Через згаданий спектр причин дослідник вважає, що для черняхівської культури «основним критерієм лишається розмір могильної ями». Відповідно ознакою поховань вищого статусу є глибока могила з заплічками та використанням дерева або каменю в конструкції, а також наявність «питного набору», що найчастіше складався з келиха та глека. Такий різновид черняхівських поховань вчений співставляє з категорією «Ів» за Ф. Бірбрауером додаючи, що поширені у Центральній Європі поховання типу «Іа», за деякими виключеннями, не притаманні для ареалу черняхівської культури (Магомедов 1997, с. 84).

Е. Симонович відносить до князівських поховань захоронення, що супроводжуються «багатим та рідкісним інвентарем», пов'язаним з ним особливим поховальним обрядом та

конструкційними особливостями могили. Дослідник виділяє дві групи князівських поховань: «/.../ поховання вождів, воєначальників і, можливо, намісників; б) представників жрецтва вищого рангу» (Симонович 1980, с. 129).

Н. Кравченко на основі аналізу інгумацій з північною орієнтацією поділила поховання на три археосоціологічні типи. Саме для третього типу простежується найбільш дороговартісний та чітко регламентований інвентар: один, або декілька глечиків; ваза; один або декілька кубків; числений набір з мисок та горщиків. Додамо, автор дослідження не вжив назву «князівські поховання» по відношенню до цього різновиду комплексів, проте його можливо співвіднести зі згаданим терміном за рядом ознак (Кравченко 1987, с.).

Цікавими для нашого дослідження є і висновки зроблені О. Гопкало (Гопкало 2011, с. 71–72) та К. Варачової (Варачёва 2011 с. 65), які незалежно один від одного прийшли до думки, що однією з особливостей князівських поховань є наявність кубку (скляного, за матеріалами дослідження О. Гопкало; керамічного, за К. Варачовою). О. Гопкало також звернула окрему увагу на значенні й інших категорій інвентарю та конструктивних особливостей могили.

Отже, розглянувши питання «питного набору» та його роль/вагу у визначенні групи князівських поховань черняхівської культури України ми приходимо до висновку, що це питання у вітчизняній історіографії є недостатньо розробленим. Проте, звернемо увагу на деякі положення, з якими погоджується більшість дослідників. По-перше, «питний набір» є обов'язковим компонентом/складовою ознак поховань найвищого соціального рангу. По-друге, «зразок/модель» питного сервізу черняхівське населення отримало від західноєвропейських культур. І, по-третє, черняхівський «питний набір» хоч і виконаний в основному з глини, що є певною особливістю культурної традиції, міг виступати в якості альтернативи/заміни

більш дороговартісного металевого римського посуду. Варто відзначити, що така позиція дослідників не є безпідставною, адже донедавна нам були відомі лише декілька поховань представників знаті черняхівської культури, які містили металевий посуд, тому роздуми вчених щодо його місця носили переважно теоретичний характер. Проте значне збільшення кількості знахідок металевого посуду, що спостерігається з 2011 р. на території України, особливо на пам'ятках черняхівської культури, актуалізує питання його значення, місця та ролі у «питному наборі» представників цих племен. Тож одним із нових напрямків дослідження може стати проблема інкорпорації римського металевого посуду до «питного набору» черняхівської культури.

Висновки

За результатами аналізу джерел було з'ясовано, що проблема римського металевого посуду на пам'ятках черняхівської культури на території України сьогодні є недостатньо вивченою. Не зважаючи на значний масив матеріалу, дослідників мало цікавив металевий посуд, як окреме явище, тому більшість робіт є інформативними, які лише повідомляють про виявлення знахідок. Окремою проблемою є досить невеликий вміст аналітики старожитностей. На нашу думку, це може бути пов'язано з низкою причин. По-перше, до 2011 р. знахідки металевого посуду на пам'ятках черняхівської культури зустрічаються досить рідко. По-друге, не так багато знахідок походили з закритих або умовно закритих комплексів, адже більшість виявлена у скарбах або випадково. По-третє, низка старожитностей має сумнівне походження, пов'язане з діяльністю «чорних копачів» й потенційно може зашкодити репутації дослідника.

Відштовхуючись від результатів історіографічного аналізу ми спробували виокремити низку напрямків, що потребують подальшого вивчення. Серед таких недостатня систематизація та каталогізація старожитностей, відсутність

чіткої класифікаційної моделі і, як наслідок, типології, незначне залучення неінвазивних методів, в особливості аналізів різних типів та досить слабо висвітлений процес інкорпорації металевих посуду у середовище черняхівських племен (визначення значення, місця, ролі тощо). Постійне та масове розширення джерельної бази загострює необхідність у вирішенні окреслених проблем. Тому можливими напрямками подальших досліджень могли б стати повна каталогізація та систематизація римського металевих посуду в ареалі черняхівської культури, створення класифікацій та типологічних схем, уточнення хронології (часу потрапляння та періоду функціонування), історичного контексту, з'ясування способів використання, особливостей територіального поширення, етнокультурної приналежності власників тощо.

Література

- Брайчевський, М. Ю. 1968. Історія вивчення черняхівської культури. *Історіографічні дослідження в Українській РСР*, 1, с. 213–238.
- Герета, І. П. 1976. *Звіт про археологічні дослідження у Чернелеві-Руському в 1976 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1976/51.
- Герета, І. П. 1994. *Звіт про археологічні дослідження у Чернелеві-Руському в 1994 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1994/90.
- Герета, І. П. 2013. Чернелево-Руський могильник / упор. В. С. Тилишак. *ОІУМ*, 3, Київ, Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф».
- Левада, М. Є. 2003. Могильник Черепашинці: спроба архівної реконструкції досліджень археологічної пам'ятки. *Пам'ятки України*, 4, с. 12–19.
- Магомедов, Б. В. 2010. Знахідки предметів римського імпорту з металу на черняхівських пам'ятках України. *Археологія і давня історія України*, 2, с. 174–182.
- Магомедов, Б. В. 2003. Потойбічний бенкет у поховальному обряді черняхівської культури. *Старожитності I тисячоліття нашої ери на території України*, с. 83–88.
- Магомедов, Б. В. 1997. Поховальні споруди як ознака соціального статусу в черняхівському суспільстві. *Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян*, с. 79–85.
- Магомедов, Б. В. 1992. Велика Снітинка 2 — поселення гребінників III—IV ст. н. е. *Стародавнє виробництво на території України*, с. 94–116.
- Магомедов, Б. В., Левада, М. Є. 1993. Розкопки черняхівського могильника в с. Петриківці. *Археологія і давня історія України*, с. 80–81.
- Надвірняк О. В., Погорілець О. Г. 2014. Нові знахідки бронзових казанів типу Немтор на Поділлі. *Черняхівська культура: до 120-річчя від дня народження В. П. Петрова. ОІУМ*, 4, с. 151–155.
- Онищук, Я. І. 2010. Провінційно-римські культурні впливи та їх роль в етнічній історії Волино-Подільського пограниччя. *Археологія і давня історія України*, с. 152–159.
- Петраускас О. В., Гопкало, О. В., Горбаненко, С. А. 2016. Вступ. *Черняхівська культура: до 85-річчя від дня народження І. С. Винокура, Оіит*, 5, с. 7–10.
- Петраускас, О. В., Коваль, О. А., Погорілець, О. Г., Надвірняк, О. В. 2020. Археологічні розвідки з верифікації місцезнаходжень римських імпорту на об'єктах черняхівської культури Південного Побужжя (роботи 2014 р). *ДІКЗ «Межибіж». Археологічні читання. Матеріали 2016–2020 рр.*, 1–2, с. 84–88.
- Петраускас, О. В., Надвірняк, О. В., Погорілець, О. Г., 2023. Казанки типу Хеммоор з території України (каталог). *Оіит*, 7, Київ—Хмельницький: ІА НАН України
- Сивук, С. О. 2024. Історія вивчення римських імпорту черняхівської культури території України: стан розробки теми. В: Шидловський, П. С. (ред.). *Міжнародна наукова конференція «Археологія, музеєзнавство та пам'яткознавство в системі освіти та науки»*, с. 37–38.
- Симонович, Е. О. 1980. «Князівські» поховання черняхівської культури. *Тез. доп. V Подільської історико-краєзнавчої конференції*, с. 128–130.
- Строцен, Б. С. 2008. *Черняхівська культура Західного Поділля*. Тернопіль: Астон.
- Щепаченко, В. І. 2024. *Соціально економічний розвиток населення пізньоримського часу — початку доби Великого переселення народів на території України: за матеріалами скляного посуду черняхівської культури*. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 — Історія та археологія. ХНУ ім. В. Н. Каразіна МОН України.
- Варачева, К. Г. 2011. Место стеклянных и глиняных кубков в «сервизе» погребений на могильниках черняховской культуры днепро-донецкой лесостепи. *Оіит*, 1, с. 61–65.
- Герета, І. П. 1989. Новые могильники Черняховской культуры Западной Подолии и вельбарская культура, *Kul. wielb.*, с. 283–297.
- Гопкало, О. В., Милашевський, О. С. 2017. О содержании раннего этапа культуры Черняхов-Синтана-Де-Муреш. *Ранний железный век от рубежа эр до середины I тыс. н.э. Динамика освоения культурного пространства*, с. 44–46.
- Гопкало, О. В. 2011. Относительная хронология мужских погребений черняховской культуры. К постановке проблемы. *Оіит*, 1, с. 66–96.
- Гопкало, О. В., Тилишак, В. С. 2010. Римские импорты из металла на могильнике Чернелив-Русский. *Germania-Sarmatia*, 2, с. 78–95.

- Гороховский, Е. Л. 1988. Хронология черняховских могильников Лесостепной Украины. *Труды V Международного конгресса археологов-славистов*, 4, с. 34–46.
- Кравченко, Н. М. 1987. О методике социологического анализа погребального обряда черняховской культуры. *Исследование социально-исторических проблем в археологии*, с. 209–227.
- Кравченко, Н. М. 1967. Косановский могильник (за материалами раскопок В.П. Петрова и Н.М. Кравченко. МИА. 139, с. 77–135.
- Кропоткин, В. В. 1967. Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии нашей эры. АН СССР, Ин-т археологии. М.: Наука.
- Кропоткин, В. В. 1970. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н.э. — V в. н.э.). М.: Наука, 222 с.
- Кухаренко, Ю. В. 1980. Могильник Брест-Тришин. Москва: Наука.
- Магомедов, Б. В. 2001. Черняховская культура. Проблема этноса. *Lublin: UMCS. Monumenta Studia Gothica*, 1, 276 с.
- Никулице, И. Т., Рикман, Э. А. 1973. Могильник Ханска—Лутэрия первых столетий нашей эры. *Краткие сообщения Института археологии*, 133, с. 116–123.
- Пуцко, В. Г. 1984. Серебряные кувшины из Жигайловки. *Вестник древней истории*, 4, с. 77–89.
- Третьяков, П. Н. 1966. Финно-угры, балты и славяне на Днепре и Волге. Ленинград: Наука.
- Petrauskas, O., Syvolap, M. 2022. The Momstrous (Monstruoso) Fibula from the Dniro River region. *Lietuvos Archeologija*, 48, p. 265–284.
- Wielowajski, J. 1988. Studies of Roman metal vessels during the last decade (1976–1985). *Archaeologia Polona*, 27, p. 15–67.
- Bemmann, J. 2014. Mitteldeutschland und das Gallische Sonderreich 260-274: Eine liebgewonnene These auf dem Prüfstand. *Kölner Jahrbuch*, 47, S. 179–213.
- Bienert, B. 2007. Die römischen Bronzegefäße im Rheinischen Landesmuseum Trier. *Trierer Zeitschrift*, 31. Trier: Rheinisches Landes museum.
- Bierbrauer, V. 1989. Ostgermanische Oberschichtgräber der römischen Kaiserzeit und des frühen Mittelalters. *Archeologia Baltica*, 8, S. 38–106.
- Eggers, H. 1951. Der römische Import im freien Germanien. *Atlas der Urgeschichte*, 1, Hamburg: Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte.
- Eggers, H. 1955. Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im Freien Germanien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 2, S. 196–244.
- Kokowski, A. 2001. Ein sogenanntes «Fürstengrab» von Rudka in Wolhynien (Seine Bedeutung für die Rekonstruktion des Bildes der germanischen Eliten im späten Altertum). In: Storgaard, B. (ed.). *Military Aspects of the aristocracy in Barbaricum in the Roman and Early Migration. Publications from The National Museum Studies in Archaeology & History*, 5, S. 41–53.
- Kokowski, A. 2004. Die Kontakte zwischen der Masłomęcz Gruppe und dem Mitteldonauroaum aufgrund der Verbreitung ausgewählter Importe. In: Friesinger, H., Stuppner, A. (eds.). *Zentrum und Peripherie — Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschicht. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, 57, Wien, S. 177–194.
- Levada, M. 2018. Zwei „Bestattungen“ vom Gräberfeld Hancsa-Lutärie. *Studia Barbarica. Profesorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę rodzin*, 2, S. 185–204.
- Magomedov, B. 2016. Das Fundspektrum römischer Metallsachgüter in der Černjachov-Kultur auf dem Gebiet der Ukraine. In: Voß, H.-U., Müller-Scheeßel, N. (eds.). *Archäologie zwischen Römern und Barbaren. Zur Datierung und Verbreitung römischer Metallarbeiten des 2. und 3. Jhs. n. Chr. im Reich und im Barbaricum*. Frankfurt am Main: R. Habelt, S. 861–870.
- Petersen, E. 1941. Ein reicher gepidischer Grabfund aus Volhynien. *Gothiskandza*, 3, S. 39–52.
- Petrauskas, O. 2021. Neue Funde von Hemmoorer Eimern zwischen Südlichem Bug und Dnister. Zur Typologie und Chronologie. B: E.Sava et al. *Die Chronologie der vorrömischen Eisen- und frühen Kaiserzeit in Mittel- und Südosteuropa: Probleme und Perspektiven: Humboldt-Kolleg: Chronologie in den archäologischen Forschungen, Chişinău, Chişinău-Berlin*, S. 233–250.
- Petrauskas, O., Didenko, S. 2022. Ein Grab mit Hemmoorer Eimer bei Poberežne, Oblast Winnyzja, in der ukrainischen Podillja. *Germania*, 100, S. 151–198.
- Voss, H.-U., Geisler, H., Laser, R. 1994. Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Band 1, Bundesländer Brandenburg und Berlin. Bonn : R. Habelt.

References

- Braichevskyi, M. 1968. Istoriiia vyvchennia cherniakhivskoi kultury. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukrainskii RSR*, 1, s. 213–238.
- Hereta, I. 1976. *Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia u Chernelevi-Ruskomu v 1976 r.* Naukovyi arkhiv IA NANU, 1976/51.
- Hereta, I. 1994. *Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia u Chernelevi-Ruskomu v 1994 r.* Naukovyi arkhiv IA NANU, 1994/90.
- Gereta, I. 2013. Chernelevo-Ruskyi mohyl'nyk / upor. V.S. Tyl'shchak. *OIUM*, 3, Kyiv, Ternopil: TzOV "Terno-hraf".
- Levada, M. 2003. Mohyl'nyk Cherepashyntsi: sprobа arkhivnoi rekonstruktsii doslidzhen arkeolohichnoi pamiatky. *Pamiatky Ukrainy*, 4, s. 12–19.
- Mahomedov, B. 2010. Znakhidky predmetiv rym'skoho importu z metalu na cherniakhivskykh pamiatkakh Ukrainy. *Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2, s. 174–182.
- Mahomedov, B. 2003. Potoibichnyi benket u pokhovalnomu obriadi cherniakhivskoi kultury. *Starozhytnosti I tysiacholittia nashoi ery na terytorii Ukrainy*, s. 83–88.

- Mahomedov, B. 1997. Pokhivalni sporudy yak oznaka sotsialnoho statusu v cherniakhivskomu suspilstvi. *Problemy pokhodzhennia ta istorychnoho rozvytku sloviań*, s. 79–85.
- Mahomedov, B. 1992. Velyka Snitynka 2 — poselennia hrebnykyv III—IV st. n. e. *Starodavnie vyrobnytstvo na terytorii Ukrainy*, s. 94–116.
- Mahomedov, B., Levada, M. 1993. Rozkopky cherniakhivskoho mohylnya v s. Petrykivtsi. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, s. 80–81.
- Nadvirniak O., Pohorilets O. 2014. Novi znakhidky bronzovykh kazaniv typu Hemmor na Podilli. *Cherniakhivska kultura: do 120-richchia vid dnia narodzhennia V.P. Petrova. OIUM*, 4, s. 151–155.
- Onyshchuk, Y. 2010. Provintsiino-rymski kulturni vplyvy ta yikh rol v etnichnii istorii Volyno-Podilskoho pohranychchia. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, s. 152–159.
- Petrauskas O., Hopkalo, O., Horbanenko, S. 2016. Vstup. *Cherniakhivska kultura: do 85-richchia vid dnia narodzhennia I. S. Vynokura, Oium*, 5, s. 7–10.
- Petrauskas, O., Koval, O., Pohorilets, O., Nadvirniak, O. 2020. Arkheolohichni rozvidky z veryfikatsii mistseznakhodzen rymskykh importiv na ob'iektakh cherniakhivskoi kultury Pivdennoho Pobuzhzhia (roboty 2014 r). DIKZ «Mezhybizh». *Arkheolohichni chytannia. Materialy 2016–2020 rr.*, 1–2, s. 84–88.
- Petrauskas, O., Nadvirniak, O., Pohorilets, O., 2023. Kazanky typu Khemmoor z terytorii Ukrainy (kataloh). *Oium*, 7, Kyiv-Khmelnytskyi: IA NAN Ukrainy
- Syvuk, S. 2024. Istorii vyvchennia rymskykh importiv cherniakhivskoi kultury terytorii Ukrainy: stan rozrobky temy. V: Shydlovskiy, P. S. (red.). *Mizhnarodna naukova konferentsiia «Arkheolohiia, muzeiezhnavstvo ta pamiatkoznavstvo v systemi osvity ta nauky»*, s. 37–38.
- Symonovych, E. 1980. «Kniazivski» pokhovannia cherniakhivskoi kultury. *Tez. dop. V Podilskoi istoryko-kraiezhnavchoi konferentsii*, s. 128–130.
- Strotsen, B. 2008. *Cherniakhivska kultura Zakhidnoho Podillia*. Ternopil: Aston.
- Shchepachenko, V. 2024. *Sotsialno ekonomichni rozvytok naselennia piznorymskoho chasu — pochatku doby Velykoho pereselennia narodiv na terytorii Ukrainy: za materialamy sklianoho posudu cherniakhivskoi kultury*. Dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 032 — Istorii ta arkheolohiia. KhNU im. V.N. Karazina MON Ukrainy.
- Varachyova, K. 2011. Mesto steklyannyh i glinyanyh kubkov v «servize» pogrebenij na mogilnikah chernyahovskoj kultury dnepro-doneckoj lesostepi. *Oium*, 1, s 61–65.
- Gereta, I. 1989. Novye mogilniki Chernyahovskoj kultury Zapadnoj Podolii i velbarskaya kultura, *Kul. wielb.*, s. 283–297.
- Gopkalo, O., Milashevskij, O. 2017. O soderzhanii rannego etapa kulturi Chernyahov-Sintana-De-Muresh. *Rannij zheleznyj vek ot rubezha er do serediny I tys. n.e. Dinamika osvoeniya kulturnogo prostranstva*, s. 44–46.
- Gopkalo, O. 2011. Otnositelnaya hronologiya muzhskih pogrebenij chernyahovskoj kultury. K postanovke problemy. *Oium*, 1, s. 66–96.
- Gopkalo, O., Tilishak, V. 2010. Rimskie importy iz metalla na mogilnike Cherneliv-Russkij. *Germania-Sarmatia*, 2, s. 78–95.
- Gorohovskij, E. 1988. Hronologiya chernyahovskih mogilnikov Lesostepnoj Ukrainy. *Trudy V Mezhdunarodnogo kongressa arheologov-slavistov*, 4, s. 34–46.
- Kravchenko, N. 1987. O metodike sociologicheskogo analiza pogrebalnogo obryada chernyahovskoj kultury. *Issledovanie socialno-istoricheskikh problem v arheologii*, s. 209–227.
- Kravchenko, N. 1967. Kosanovskij mogilnik (za materialami raskopok V.P. Petrova i N.M. Kravchenko. *MLA*. 139, s. 77–135.
- Kropotkin, V. 1967. Ekonomicheskie svyazi Vostochnoj Evropy v I tysyacheletii nashej ery. AN SSSR, In-t arheologii. M.: Nauka.
- Kropotkin, V. 1970. Rimskie importnye izdeliya v Vostochnoj Evrope (II v. do n.e. — V v. n.e.). M.: Nauka, 222 s.
- Kuharenko, Y. 1980. Mogilnik Brest-Trishin. Moskva: Nauka.
- Magomedov, B. 2001. Chernyahovskaya kultura. Problema etnosa. *Lublin: UMCS. Monumenta Studia Gothica*, 1, 276 s.
- Nikulice, I., Rikman, E. 1973. Mogilnik Hanska—Luteriya pervykh stoletij nashej ery. *Kratkie soobsheniya Instituta arheologii*, 133, s. 116–123.
- Pucko, V. 1984. Serebryanye kuvshiny iz Zhigajlovki. *Vesnik drevnej istorii*, 4, s. 77–89.
- Tret'yakov, P. 1966. Finno-ugry, balty i slavyane na Dnepre i Volge. Leningrad: Nauka.
- Petrauskas, O., Syvolap, M. 2022. The Momstrous (Monstruous) Fibula from the Dnipro River region. *Lietuvos Archeologija*, 48, p. 265–284.
- Wielowajski, J. 1988. Studies of Roman metal vessels during the last decade (1976–1985). *Archaeologia Polona*, 27, p. 15–67.
- Bemmann, J. 2014. Mitteldeutschland und das Gallische Sonderreich 260-274: Eine liebgewonnene These auf dem Prüfstand. *Kölner Jahrbuch*, 47, S. 179–213.
- Bienert, B. 2007. Die römischen Bronzegefäße im Rheinischen Landesmuseum Trier. *Trierer Zeitschrift*, 31. Trier: Rheinisches Landes museum.
- Bierbrauer, V. 1989. Ostgermanische oberschichtgräber der römischen Kaiserzeit und des frühen Mittelalters. *Archeologia Baltica*, 8, S. 38–106.
- Eggers, H. 1951. Der römische Import im freien Germanien. *Atlas der Urgeschichte*, 1, Hamburg: Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte.
- Eggers, H. 1955. Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im Freien Germanien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 2, S. 196–244.
- Kokowski, A. 2001. Ein sogenanntes «Fürstengrab» von Rudka in Wolhynien (Seine Bedeutung für die Rekonstruktion des Bildes der germanischen Eliten im späten Altertum). In:

Storgaard, B. (ed.). Military Aspects of the aristocracy in Barbaricum in the Roman and Early Migration. *Publications from The National Museum Studies in Archaeology & History*, 5, S. 41–53.

Kokowski, A. 2004. Die Kontakte zwischen der Masłomęcz Gruppe und dem Mitteldonauroaum aufgrund der Verbreitung ausgewählter Importe. In: Friesinger, H., Stuppner, A. (eds.). *Zentrum und Peripherie — Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte*. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, 57, Wienn, S. 177–194.

Levada, M. 2018. Zwei „Bestattungen“ vom Gräberfeld Hancsa-Lutărie. *Studia Barbarica*. Profesorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę rodzin, 2, S. 185–204.

Magomedov, B. 2016. Das Fundspektrum römischer Metallsachgüter in der Černjachov-Kultur auf dem Gebiet der Ukraine. In: Voß, H.-U., Müller-Scheeßel, N. (eds.). *Archäologie zwischen Römern und Barbaren. Zur Datierung und Verbreitung römischer Metallarbeiten des 2. und 3. Jhs. n. Chr. im Reich und im Barbaricum*. Frankfurt am Main: R. Habelt, S. 861–870.

Petersen, E. 1941. Ein reicher gepidischer Grabfund aus Volhynien. *Gothiskandza*, 3, S. 39–52.

Petrauskas, O. 2021. Neue Funde von Hemmoorer Eimern zwischen Südlichem Bug und Dnister. Zur Typologie und Chronologie. B: E.Sava et al. *Die Chronologie der vorrömischen Eisen- und frühen Kaiserzeit in Mittel- und Südosteuropa: Probleme und Perspektiven: Humboldt-Kolleg: Chronologie in den archäologischen Forschungen, Chişinău, Chişinău-Berlin*, S. 233–250.

Petrauskas, O., Didenko, S. 2022. Ein Grab mit Hemmoorer Eimer bei Poberežne, Oblast Winnyzja, in der ukrainischen Podillja. *Germania*, 100, S. 151–198.

Voss, H.-U., Geisler, H., Laser, R. 1994. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Band 1, Bundesländer Brandenburg und Berlin*. Bonn : R. Habelt.

Римський металевий посуд в черняхівській культурі України: історіографія питання

Sofia Syvuk

First-class laboratory assistant in the Department of Early Slavic Archaeology at the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. ORCID: 0009-0001-2945-3623, sofiasyvuk@gmail.com

The article presents an attempt at a comprehensive analysis of the history of studying Roman metal vessels from sites of the Chernyakhiv culture within the territory of Ukraine. Particular attention is devoted to the clarification of the terminological framework, the definition and characterization of the main stages in the accumulation of the source base, as well as to the identification of the specific features of its formation and the dynamics of artifact discovery.

Special attention is given to the analysis of chronological aspects, the examination of the historical context, and the discussion of the functional purpose of Roman metal vessels in the barbarian milieu. In particular, the so-called “princely burials” are analyzed as examples illustrating the formation of the “drinking set” characteristic of the Chernyakhiv culture, which reflects processes of adaptation and reinterpretation of Roman traditions within the material culture of the barbarian societies of the Northern Black Sea region.

The paper also presents an up-to-date list of known examples of Roman metal vessels associated with the Chernyakhiv culture, mentioned in the works of both Ukrainian and foreign researchers. The conclusion analyzes the current state of research, identifies the main trends in the development of scholarly approaches, and outlines the prospects for further studies on this topic.

Keywords: Roman import, metal utensils, late Roman period, Chernyakhiv culture, historiography.